

A szeretet apostola

Szekuláris zárándoklatok és sztárkultusz a poszt-szocialista Magyarországon. [\[1\]](#)

„Jézus bement (Isten) templomába és kiűzte azokat, akik a templomban
adtak-vettek, a pénzváltók
asztalait és a

galambárosok padjait pedig fölforgatta.

Írva van, kiáltotta:

Az én házam az imádság háza,

ti pedig rablóbarlanggá tettétek.”

(Máté 21, 12-14.)

„Valójában nincs teljesen profán létezés. A profán élet mellett döntő embernek,
bármennyire is deszakralizálja a világot,

sohasem sikerül teljesen megszabadulnia

a vallásos viselkedéstől”

(Mircea Eliade)

1. Bevezető

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

Dolgozatom Zámbó Jimmyről, a magyar közvéleményt élesen megosztó – egyesekből féltelen rajongást, másokból gyökeres elutasítást kiváltó - énekesről és a köré kiépülő „szekuláris” zarándoklatokról szól. [2] Célom, hogy Zámbó kultuszán keresztül megvizsgáljam, hogy a sztárkultusz napjainkban a vallásosság egyik ágaként funkcionál-e? Vajon eszközkészletét, megnyilvánulási formáit a kereszténységből eredeztethetjük-e? Dolgozatom az elméleti irodalom mellett két „pillérre” épül. Egyrészt elengedhetetlen volt az elektronikus és írott (bulvár) médiumok forrásanyagának elemzése, másrészt személyes gyűjtéseken, melyeket az énekes csepei sírjánál készítettem a temetés napján illetve a halál évfordulóin valamint halottak napja alkalmából. [3]

Zámbó Jimmy 2001. január 2-án, hajnalban szerencsétlen körülmények közt lelte halálát. A tragikus esemény után spontán módon rajongók özönlöttek házához, temetése pedig az országos kereskedelmi médiumoknak köszönhetően a 21. század első közösségi (gyász)eseményévé vált Magyarországon. Sírjához napjainkban is folyamatosan zarándokolnak rajongói.

Ahhoz, hogy Zámbó Jimmy emberekre gyakorolt hatását megértsük, mindenféleképpen szükséges néhány szót ejtenünk az 1989-es rendszerváltozást követő magyar tömegkultúra és közhangulat jellemzőiről. Magyarországon a kommunista rezsim megdőlése után a nyugati eredetű fogyasztói civilizáció elterjedése sokszerű változásokat generált. Az addig a nyugati kultúrát erősen szelektáló, cenzúrára épülő kultúrpolitika, mely a művészetek minden ágát, köztük a könnyűzenét is irányította, összeomlott. [4] Ennek következtében a globalizáció bekebelezte a poszt-kommunista Magyarországot is. Az itt kialakuló tömegkultúra azonban a nyugatitól eltérő, sajátos formákat öltött. Egyrészt megtalálhatók benne a legmodernebb nyugati áramlatok, míg természetesen jelen vannak a kommunista időszak maradványai is, jelentősen differenciálva a közízlést. Az új ideológiák beáramlása ugyanis nagymértékű ambivalenciát okozott a magyar populáris kultúra hordozói körében. Míg a fiatalabb generációk feloldódtak abban, addig az idősebbek közt sok eleme merev elutasításba ütközött. Ennek oka egyrészt, hogy a kultúra szabadsága mellett a gazdasági élet is a piacgazdaság talajára került s ez napjainkig is tartó, az életszínvonalat negatív irányba befolyásoló tendenciákkal párosult. Emiatt a Kádár-rendszer „puha diktatúrájában” már felnőtként élők körében kialakult egy jelentős nosztalgia az előző rendszer kiszámíthatósága és bizonyos mértékű anyagi létbiztonsága iránt. Ezt a jelenséget erősítették a modern tömegkultúrákra jellemző társadalmi változások: a társadalom atomokra hullása, az „interperszonális magány” kora, a szociális háló átalakulása, valamint a korszakunkra jellemző deszakralizációs, morális válság és -változások. Megmaradtak viszont olyan lokális kultúrák, melyek közízlésére a rendszerváltozás előtti állapotok jellemzők. Ez a kultúra termelte ki Zámbó Jimmyt, máig legnagyobb, napjainkra már „szakralizált” ikonjává.

A magyar populáris kultúra tehát, a többi posztkommunista országéhoz hasonlóan tipikus „tor

lódott populáris kultúra”

, melyben egymás mellett él a helyi gyökerekkel nem, vagy csak alig rendelkező nyugati divat és a kommunista idők „tömegkultúrájának” maradványai.

2. Jimmy története

Zámbó Jimmy, született Zámbó Imre (1958-2001) a magyar pop történetének egyik legsikeresebb, ám egyben legellentmondásosabb alakja volt. Zenei tehetsége már gyermekkorában feltűnt. A Magyar Rádió gyermekkórusában énekelt, majd elvégezte a budapesti zeneművészeti konzervatórium jazz szakát. 1986-ban sok más zenésztársához hasonlóan az Egyesült Államokba ment „vendéglátózni”. Az akkoriban nyugatra emigráló zenészekhez hasonlóan nyilvánvalóan a szabadabb légkör és szakmai lehetőségek valamint a kedvezőbb megélhetési körülmények motiválták Bárokban, éttermekben énekelt és zongorázott jazz és blues dalokat. Ekkor ragadt rá a „Jimmy” művésznév, mivel nevének ehhez hasonló becézett „Imi” alakját az amerikai közönség nem tudta megfelelően kiejteni. 1988-ban tért haza. Még ebben az évben megnyerte az Interpop zenei fesztivált, majd énekelt a Filmslágerek magyarul című albumon s 1990-től egy csapásra ismertté vált. Ettől kezdve évente adta ki lemezeit (haláláig 13-at), melyek mind többszörös platinalemezekké váltak. Az eladási statisztikák alapján az 1990-es évek legsikeresebb előadójává vált. Sikérének oka összetett, abban nagy szerepe volt a fent említett társadalmi változások mellett rendkívüli, 4.5 oktávás hangterjedelmének valamint romantikus, sokak által giccsesnek tartott slágereinek. Sikereit úgy érte el, hogy a kereskedelmi rádióadók és a zenei televíziók gyakorlatilag nem sugározták dalait. 1992-től megjelent neve mellett a *király* jelző használata, egyrészt PR-fogásként, másrészt mintegy hivatkozva a nemzetközi könnyűzene ikonjaira, Elvis Presley-re, „a királyra” vagy Michael Jacksonra „a pop királyára”. Halála váratlanul, sikerei csúcsán következett be 2001. január 2-án hajnalban A rendőrség közleménye szerint egy utószilveszteri partin véletlen balesetben hunyt el: fejbe lőtte magát, ám rajongói gyilkosságról, rejtélyekről szólnak azóta is. Halála után lemezeit rekord mennyiségben adták el, több könyv jelent meg életéről,

[5]

hotelt, kocsmát, zenei díjat neveztek el róla. A sikerek ellenére ambivalens megítélésű egyéniség. A hatalmas rajongótábor mellett rengetegen utasították el mind személyét, mind azt az irányvonalat, amelyet a zenei életben képviselt.

[6]

Az elhunyt sztár életútját számunkra elsősorban folklorisztikai szempontból érdemes vizsgálat alá venni. Ennek oka, hogy életének legfőbb momentumai bekerültek a magyarországi bulvársajtóba, ahol jelentősen leegyszerűsödtek és a népmesei hősök életútjára jellemző szerkezetet kaptak úgy, hogy egyes részeket kiemeltek, hangsúlyossá tettek, míg más elemeket, melyek az így konzisztenssé tett életút szempontjából nem jelentősek, vagy zavarók, kihagytak. Ezek a szüzsék ezután bekerültek a populáris kultúrába, s a rajongók ezeket variálva, immár szóbeli úton terjesztették tovább. Az elemzett sajtótermékekben az életéről közölt főbb motívumok a következők. [7]

1. *legkisebb fiú*: sokgyermekes család legkisebb fiaként látja meg a napvilágot.
2. *rendkívüli tehetség*: énekelni kezd, minden hangszeren játszik legalább alapfokon.
3. *szegénység*: a gyermekek édesapjukat hamar elveszítik, szegénységben, ám annál nagyobb szeretetben nőnek fel.
4. *elvándorlás*: énekelni kezd, ám nem talál segítő kezekre, ezért Amerikába megy.
5. *hazatérés*: évek múlva hazatér, megnyer egy popfesztivált, és egy csapásra ismerté válik hangja miatt.
6. *siker*: Sorra adja ki lemezeit, melyek mind hatalmas sikereket aratnak. Hatalmas rajongótábor alakul ki körötte, népszerűsége rekordokat dönt – s mindezt úgy éri el, hogy a hivatalos szakma jelentős része elutasítóan, lekezelően viszonyul hozzá, az országos rádiók még dalait sem játsszák. Többgyermekes, példás családapává válik.
7. *hirtelen, rejtélyes halál*: Népszerűsége csúcsán, váratlanul, gyanús körülmények közt távozik el az élők sorából. Sírjához, egykori házához azóta is zarándokolnak tisztelői. Halálával megszűnik az eddigi idill. Családjában belső konfliktusok alakulnak ki.

A rövid életút felvázolása [\[8\]](#) alátámasztja Eric Hobsbawm gondolatmenetét, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy milyen hasonló a különböző népek és korok banditahőseinek „mítosza”, művészi ábrázolása. Szerinte a hasonlóságnak két alapvető oka van: a) A történelmi helyzet és az etnikus-regionális viszonyok hasonlósága. b) A „hős” szereppel együtt járó hagyományos közösségi elvárások egyöntetűsége, s ennek következtében a hősök viselkedésének hasonlósága. „Újszerű szituációkra adott válaszról van szó, mely régi szituációkra adott válaszok formáit öltik.” [\[9\]](#)

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

Hobsbawm megállapításait nem csak a banditahősökre alkalmazhatjuk, hanem minden hőstípusra. Hősök pedig mindig is voltak, vannak és lesznek. Válhatott és válhat hős pl. uralkodókból, politikai vezető tisztséget betöltő személyekből, betyárokból, [10] vagy előadóművészekből, esetünkben Zámbó Jimmyből.

A jelenség magyarázatát Feuerbach elmélete adhatja, mely a vallás keletkezéséről szól. Ennek lényege, hogy az ember úgy érzi, képességeit tekintve véges, lehetőségei sorsa megváltoztatására korlátozottak, ám a tökéletlen ember rendelkezik a tökéletes ember képzetével. Amit ugyanis az ember nem tud megvalósítani, azt eszmékként tudja megfogalmazni. Ezt az eszményt pedig nyilvánvalóan önmagán kívül kell helyeznie, egy Másvalakibe, akiben eszményi módon megvan mindaz a jó, amire ő vágyik, ami szeretne lenni. Feuerbachnál ez a Másvalaki Isten, esetünkben pedig a sztárok, azaz a profán valóság szakrális attribútumokkal felruházott szereplői. [11] Egy adott kor problémáit viszont csak egy az adott korból származó, rendkívüli képességekkel rendelkező ember tudja megoldani. Minden kornak megvannak tehát a saját hősei, akiket egy a korra jellemző probléma vagy hiány keltett életre. [12]

Fontosnak tartom ugyanakkor megjegyezni, és ez Zámbó Jimmyre különösen igaz, hogy igazán népszerű hős napjainkban is főleg azokból lesz, akinek valamilyen kapcsolata van a rajongótábor életével, társadalmi helyzetével. Ezek alapján válhatnak ugyanis életpéldákká, mintaképekké, akik a vágyott életutat testesítik meg „híveik” szemében. *„Beléjük sűrítenek mindent, ami a mindennapi életben hiányzik az embereknek: gazdagságot, hatalmat, szépséget, tehetséget, gyönyörökkel, izgalommal és égi harmóniával teli, jelentőségteljes életet. Az élet teljességét. Végso fokon még a halál fölött is diadalmaskodó életet.”*

[13]

Ez a vágyott életút sem szakadhat el azonban a gyökerektől, attól a társadalmi közegetől, amelyből származik, meg kell maradni továbbra is a „nép fiának”. Ahogy a sírjához zárandokoló adatközlők mondták:

„Nagyon közvetlen volt ... más nem igazán ment ki az emberek közé koncert után, de Jimmy nem vágott föl, mint énekes. Akiknek fölvitte Isten a dolgát, azok csak mondják, de valójában már ők is csak lekezelik az embereket. Jimmy azonban, ő megmaradt olyannak, amilyen volt ... ő megmaradt egyszerűnek, ő nem élt vissza evvel ... Amiben tudott, segített. Segítette a szegényeket.” [14]

„Én soha nem szoktam temetésre járni, de Jimmy az más, merthogy Jimmy az közülünk való volt, és nekünk énekelte a dalait. Éppen ezért nagyon bánom, hogy nem jöttem ki már éjszaka a templomhoz, de hát a korom miatt, tudja...” [15]

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

Jimmy amellet, hogy megmaradt a „nép fiának”, mentális és érzelmi síkon is kitartott saját társadalmi csoportjánál. Dalai olyan üzenetet hordoznak rajongói számára, melyek azok mindennapi érzelmi életében egy úrt töltenek be, illetve problémáikra vigaszt nyújtanak. Így megtalálhatók köztük a szerelem elmúlásáról, a házastársi hűtlenségről, a kicsapongó, ám tetteit megbánó férfiről szóló szövegek. A dalokat hallgatóik gyakran úgy értelmezik, mintha azok saját életükről, saját párjuk szájából hangoznának el:

„Egy nagy titkot őrzök a szívemben,
Egyedül nem tudok sírni sem.
Hogy valami történt, ezt tudnod kell,
S Te vagy ki játszol a szívemmel.
Te voltál minden, ami boldoggá tett engem,
Bocsáss meg mindent és kezdjük újra el.

Bárhol és bármikor,
Mindig hozzám tartozol.
Maradj hát egy életem át,
Ne menj el, hogyha hív a világ.
Bárhol és bármikor,
Te már hozzám tartozol.
Veled szép volt minden éjszakánk,
Hisz én nem szerettem így még senki mást.” *(Zámbó Jimmy : Bárhol és bármikor)*

„Hosszú volt az éjszaka, jó a társaság
Későn mentem csak haza, nem vigyáztam rád
Ó, milyen az ilyen, ó...

Egy jó asszony mindent megbocsát
Mindig megbocsát nekem, most is megbocsát nekem
Egy jó asszony mindent megbocsát
És te jó vagy velem, kedvesem

Hány éve így van ez, már nem változom
Hosszú minden éjszaka, hiába fogadkozom
Ó, milyen az ilyen, ó...” *(Zámbó Jimmy: Egy jó asszony mindent megbocsát)*

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

„Elfogyott a szó,
miért hallom újra
Hidd el, egyszer megtaláljuk újra,
az elveszett szót megtaláljuk még.
Élhetnénk szépen,
élhetnénk, érzem,
élhetnénk álmokért.
Élhetnénk szépen,
élhetnénk, érzem,
mert mindig van remény” (Zámbó Jimmy: *Élhetnénk szépen*)

„Most kell, hogy nagyon szeress,
szorítva magadhoz ölelj,
mert most semmi nem biztos,
van jó is olyan rossz.
Most kell, hogy nagyon szeress,
gyöngén, türelmes lehetsz,
csak észre ne vegyék,
hogy nem vagyok kemény.” (Zámbó Jimmy: *Most kell, hogy nagyon szeress*)

Zámbó Jimmyt ezek alapján nevezhetjük ma a „szeretet apostolának”, hiszen rajongói szerint napjaink elidegenedett korában zenéjével elsősorban a szeretetet juttatta el az otthonokba.

„Szeretetet lehetett tőle tanulni, a dalaiban mindig a szeretetet fejezte ki” [\[16\]](#) . „A mi érzéseinket énekelte ki, azt amit mi gondolunk, csak ő ezeket sokkal szebben megfogalmazta.”

[\[17\]](#)

„Az fáj igazán, hogy nem ír több dalt, nem lesz több koncert, nem ír több szöveget, amit igenis ...mi nem tudnánk megfogalmazni.”

[\[18\]](#)

„Ő nemcsak prédikálta a szeretetet, meg minden, neki szívből jött.”

[\[19\]](#)

„Amikor volt mondanivalója, a lelkéből, a szívéből jött.”

[\[20\]](#)

„Az ember úgy érzi, hogy a dalaival mégis valaki mellettem áll és segít a gondolataival.”

[\[21\]](#)

Zámbó Jimmy azok számára vált hőssé, akik nem nevezhetők a magyarországi rendszerváltás haszonélvezőinek. Őt zömmel a dolgozó emberek, a kétkezi munkások, az

alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, azaz az egykori munkásosztály tagjai emelték a szakrális szférába – részben már életében. Egy olyan társadalmi csoportról van szó, melynek tagjai a napi 8 óra munkából csak nehezen tudnának megélni, így kénytelenek gyakran mellékállást is vállalni. A munkában eltöltött idő növekedésével párhuzamosan azonban egyenes arányban csökken a családjukra fordított idő mennyisége. Ennek következtében a szabadidős tevékenységet, szórakozást számukra sok esetben egyedül a televízió jelenti. Jimmy sztárrá válásának egyik alapja az, hogy az énekes és a dalai tulajdonképpen ezen emberek lelki igényeit, érzelmeit testesítik meg, kompenzálva ezzel azok életének hiányosságait. Betölti azt az űrt, amely bennük keletkezik azért, mert nem képesek megvalósítani saját személyiségük, vágyaik egy bizonyos szegmensét. A rajongók tehát egy kompenzációs rítus keretében önmagukat, saját hiányosságaikat próbálják kivetíteni az énekesre. [22]

3. Élet és halál a bulvársajtóban

Zámbó Jimmy halála után valóságos médiahisztéria lett úrrá az országon. A bulvársajtó és a kereskedelmi televíziók híradásainak központjában az énekes halála állt, a médiaorgánumok egymással versengve közöltek újabb és újabb információkat és feltételezéseket a tragédia kapcsán. A média két fő funkciót töltött be esetünkben. Egyrészt a legfőbb információforrásként maga is hozzájárult a sztár életéről/haláláról formálódó legendárium kialakulásához. [23] Másrészt azzal, hogy folyamatosan a gyász hullám tömegességéről írt, hozzájárult a későbbi monumentális megmozdulásokhoz.

[24]

Jelen esetben tehát a média tevékeny részt vállalt a kultusz generálásában. Természetesen ezzel nem azt állítom, hogy ne alakult volna ki a sajtó közreműködése nélkül is jelentős tömegeket megmozgató zarándoklat és gyász hullám, de a médiának generáló, erősítő szerepe volt abban, hogy Zámbó Jimmy alakja köré kultusz épült. A médiát jelen esetben tekinthetjük egyfajta szócsőnek, melyen keresztül a rajongókban lejátszódó folyamatok nyilvánosságot kaptak, és ez által másokban is felerősítették hasonló érzéseiket. Tulajdonképpen a Zámbó Jimmy halála utáni médiaesemények eklatáns példáját szolgáltatják annak, hogy napjainkban a tömegmédiák által sugárzott események adott esetben folklorizálódhatnak. Ez azt jelenti, hogy nem csupán a populáris kultúra részeivé válnak, azaz egy rövid időre bekerülnek a közbeszédbe, hanem hosszabb időn keresztül fennmaradnak,

[25]

még hozzá úgy, hogy a folklór szabályai, hagyományai alapján élnek tovább, nem egyetlen változatban, hanem variánsokban, a szóbeli folklór keretei között. Alátámasztva ezzel Dégh Linda gondolatmenetét:

„A televízió idejétmúlttá, elavulttá teheti a mesét anélkül, hogy minden téren kielégítő pótlékká válna annak, kivéve azt az esetet, ha a televízió kölcsönöz a mesétől, épít arra, épít annak elveire és újításait is a mese ősi szabályai alapján hozza. Ez a fajta közeledés azonban nem azt jelenti, hogy e kettő teljes mértékben kicserélődne és a tv lépne a mese helyére, hanem sokkal inkább egyfajta bővülést eredményez

[Dégh ez alatt a folklór bővülését érti – P.I.]

, mely pusztán egy technikai folyamat, amely nincs hatással a Märchen lényegi elemeire [...] a folklór korai kutatóinak bizonyára furcsának tűnne, de a televízió vált a folklór bizonyos

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

formáinak – köztük a mesének is – legfőbb terjesztőjévé.”

[\[26\]](#)

„Ennek következtében a tömegkommunikációs eszközök és a folklór közt létező kölcsönhatás nem csupán felgyorsítja a folklór átadásának folyamatát, hanem mennyiségi növekedést is eredményez. Megállapíthatjuk, hogy napjainkban a folklór eleddig soha nem tapasztalt növekedésének lehetünk szemtanúi [...] megfigyelhetjük, amint a folklór a „média szárnyain” visszatér, megerősödik úgy, hogy közben a folklór átadásának folyamata sokkal erőteljesebbé, jelentősebbé válik mint valaha, ezzel mintegy kritikai választ nyújtva modern kori társadalmunk problémáira.”

[\[27\]](#)

A tömegművelődés vizsgálata kapcsán megfigyelhető még egy érdekes jelenség, mely napjaink anyagelvű világára vetít fényt, nevezetesen, hogy hiába lett Zámbó Jimmy a tömegkultúra főáramától függetlenül sikeres, halála után ő sem kerülhette el sorsát. Emlékének legnagyobb haszonélvezői és fenntartói a tömegművelődés. [\[28\]](#)

4. „Szekuláris” zarándoklatok

Zámbó Jimmy halála után Magyarország rendszerváltozás utáni történetében eddig példa nélküli méreteket öltő spontán megmozdulások történtek, melyekre dolgozatomban a „szekuláris” zarándoklat terminust használom, megkülönböztetve ezzel a hagyományos vallások mindegyikében megtalálható zarándoklatoktól. Habár a két jelenség nagyon közel áll egymáshoz, szükségesnek érzem elválasztásukat.

A zarándoklat kifejezést elsősorban *peregrinatio sacra* értelemben használom, azaz mint „szent helyek felkeresése vallási indíttatásból”. A zarándoklat minden esetben együtt jár a résztvevők számára bizonyos mértékű aszkézissal, lemondással és önsanyargatással.

[\[29\]](#)

Ha a „szekuláris” zarándoklatra szeretnénk definíciót adni, az teljes mértékben megegyezne ezzel, ám a definíció feloldása során felszínre kerülnek az eltérések.

A hely szentségét nem vonhatjuk kétségbe ez esetben sem, hiszen mint az alábbi fejezetből kiderül, az a rajongók számára kiválik a hétköznapi tér- és idősíkból. A vallási indíttatás is megtalálható, hiszen a halott sztár köré épített kultusz a rajongók számára vallásként funkcionál, ám egyik lényeges eltérése a hagyományos vallásoktól az, hogy tárgya egy olyan személy, aki a profán világ része. Ez többek közt azt is magába foglalja, hogy ez a személy önmagát még életében nem tüntette fel semmiféle vallási szerepben, sőt vallásossága sem volt egyértelmű. Személye szakrális jelleget csupán a rajongói szemében kapott. Zámbó Jimmy szakrális személlyé válása viszont nem lenne elképzelhető a napjainkban zajló szekularizációs

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

folyamat nélkül, ám az, hogy szakrális személlyé válik, egyben azt is jelzi, hogy a szekularizáció együtt jár a deszekularizációval, melynek során a profán világ szereplői nyernek vallásos attribútumot. A „szekuláris” zárandoklat kifejezés használatát tehát azért érzem szükségesnek, mert a zárandoklat esetünkben a szekularizáció következtében alakulhat ki egy olyan személy köré, aki élete során a profán szférába tartozott.

Zámbó Jimmy halála után közel 3 héten át tartó spontán zárandoklat indult meg, melynek ekkor még egyetlen színhelye volt, az énekes csepeli háza. Jimmy halálának hírére már a tragédia éjjelén százak vittek virágot, mécsest, plüss állatokat. Esetünkben a gyász kifejezésének közösségi megnyilvánulásával van dolgunk. A rajongók, tisztelők hitük szerint elmondanak egy imát az énekes lelki üdvéért vagy némán kegyeletüket, együttérzésüket nyilvánítják. Hasonló tömeges jelenségeknek lehetünk szemtanúi számos sztár halálakor. A zárandoklatok színhelyei ekkor még általában azok a helyek, melyek közvetlenül kapcsolatban álltak a néhai sztárral, illetve magával a tragédiával (pl. a lakás, a tragédia színhelye, a kórház, ahol ápolják). Ezzel párhuzamosan megindultak az „internetes zárandoklatok” is. Tömegével jelentek meg népszerű internetes portálok fórum rovataiban az énekessel foglalkozó témák. A hozzászólások közt az alábbi tematikájú csoportok különíthetők el: 1. részvétet, sajnálatot kifejező, 2. az énekes teljesítményét, kvalitását elismerő, 3. a rejtélyekről, tisztázatlan eseményekről szóló, 4. a gyász tisztaságára felszólító, 5. a kereskedelmi médiumok üzleties szemléletét elutasító hozzászólások.

A zárandoklatok egyértelmű csúcspontja a temetés napja. Egyrészt, mivel ekkor jelent meg a legnagyobb tömeg, [30] mely utolsó útjára kísérte a sztárt, másrészt mivel új zárandokhely megnyitásának lehetünk szemtanúi. Utóbbi esetben a fogyasztói civilizáció előre megkonstruált zárandokhelyéről van szó, hiszen Csepel legnagyobb kereskedelmi központjában rendeztek be egy Zámbó Jimmy emlékkiállítás, ahol a rajongók megcsodálhatták a sztár életéhez kötődő „ereklyéket” (mikrofon, fellépő ruha, iskolai bizonyítvány stb.). Ezzel párhuzamosan indult be a modern ereklyekultusz a tömegmédiumok asszisztálásával. Egy szent utóélete ugyanis leglátványosabban a köréje kiépülő ereklyekultuszban nyilvánul meg. A halott sztárhoz kapcsolódó dolgok egyszerre felértékelődnek, megkezdődik az ereklyék gyűjtése. A legjobban ezt a lemezek és könyvek eladási statisztikái jelzik, melyeken Jimmy Guinness-rekordot döntött azzal, hogy a MAHASZ [31] eladási lista első 13 helyét egy időben az ő lemezei foglalták el. Megjelentek a hírek arról, hogy a sztár legelszántabb rajongói mekkora összegeket képesek kifizetni egy-egy tárgyért.

„Akadt olyan, aki kétszobás lakását ajánlotta fel a király aláírásával ellátott könyvért.” [32] „Eladó Jimmy dedikált gitárja” „Volt már, aki jelentkezett, hogy megvásárolná az énekes nagy értékű Jimmy-1 rendszámú Mercedesét.” „Páncélszekrényben őrzik a király utolsó aláírását...a feleségem azóta nemcsak az aláírást, hanem a tollat is ereklyeként őrzi.”

[33]

A modern ereklyekultuszra utal továbbá, hogy a csepeli temetőből néhány nap múlva ellopták az énekes fejfáját. Az ereklyék szerepe esetünkben nagyon hasonló a hagyományos vallások ereklyéihez. A rajongók ezekkel akarják egyrészt a jelen nem lévő sztárt jelenlévővé, életük közvetlen részévé tenni, egyben csökkenteni azt a távolságot, mely köztük és imádott bálványuk között létezik. A sztár személyével kapcsolatos tárgyak, mint a hagyományos vallások ereklyéi, magukban hordozzák az imádott személy szellemiségének egy részét.

Jelentősek emellett a budapesti Köztársaság téri „Zámbó Jimmy kocsmába” irányuló zarándoklatok. [34] A rajongók törzshelyének számító bár tulajdonosa Zámbó Jimmy egyik testvére, aki öccse halála után hamarosan hozzáfogott a hely kialakításához. A hely tulajdonképpen a fentebb említett kompenzációs rítus visszacsatolásaként fogható fel. Míg a kompenzációs rítus során a rajongók vágyaikat, hiányosságait vetítik ki a sztárra, itt ennek valamelyest a fordítottjával van dolgunk. A hely úgy van berendezve, ahogy Zámbó Jimmy szerette volna, olyan bútorokkal, amilyeneket ő szeretett, megtalálhatók itt személyes tárgyai, fényképei, a hangszórókból folyamatosan az ő dalai szólnak, az étlapon pedig azokat az ételeket és italokat szolgálják fel, melyek kedvencei voltak. Maga a bár tulajdonképpen egy emlékhely, mely az emlékezés mellett az azonosulás szerepét is betölti. A rajongók olyanná lehetnek egy rövid időre, amilyen az általuk ideálisnak tekintett sztár volt. Nem mással van itt dolgunk, mint pl. a kereszténységből is ismert Krisztusi életút követésének analógiájával. Ahogy a keresztény hívek átéltek, átérzik Krisztus szenvedéseit a húsvéti szertartásokon a jeruzsálemi Golgota hegyen, a fülöp-szigeteki véres keresztre feszítéseken, úgy itt ennek analógiájára az azonosulás profán, „szekularizált” és lényegesen leegyszerűsödött formáját láthatjuk. A leegyszerűsödés oka többek között, hogy „szekularizálódó” világunk [35] „barkácsolt vallásosságának”

[36] rítusai ugyan a hagyományos vallások példatárából is építkeznek, ám saját korunk körülményeinek kell, hogy megfeleljenek.

Másrészt viszont a jelenség gyökere az, amit Eliade a szent idővel, a vallásos ünnepekkel kapcsolatban már kifejtett. [37] Az ilyen ünnepek jelentős része voltaképpen mitikus ősidő, melyet újból jelenvalóvá tesznek. A Jimmyvel való szimbolikus azonosulás által a rajongók kilépnek egy olyan szférába, melyben az elhunyt énekes újból jelenvalónak tekinthető, így bizonyos szempontból maguk is részeseivé válnak az „örökkévalóságnak”.

A zarándoklatok célpontjai közül kiemelkedik a csepeli temető, az énekes végső nyughelye. A temető a Zámbó család csepeli házától 4 -5 kilométerre fekszik panelnegyedi környezetben. A sír kialakítása és a temetés szervezése végig a média nyilvánossága előtt zajlott. Zámbó Jimmyt a csepeli görög katolikus plébánián ravatalozták fel. A temetés előtti nap és egész éjjel

tömött sorokban várakoztak a rajongók, hogy bebocsátást nyerjenek. A temetési szertartás megkezdése előtt néhány órával már hatalmas tömeg gyűlt össze a kis templomépület körül. A szertartást a rajongók hatalmas kivetítőn követhették nyomon, majd megindult a nagyjából 40 000 fős temetési menet a temetőbe. A menet során folyamatosan Zámbo Jimmy legnépszerűbb számait énekelték. Az ének itt hasonló szerepet töltött be, mint a „hagyományos” zárandoklatok során.

a. A „szekuláris” zárandoklatok célja

A zárandoklatok sorában különbséget kell tennünk a temetéskor megnyilvánuló több tízezres megmozdulás és az azóta eltelt időszak zárandoklatai között. A különbség nem csupán a résztvevők számában mutatkozik meg, hanem a motivációban, és a sírnál tapasztalható viselkedésben is. Közös azonban mindkettőnél, hogy klasszikus átmeneti rítussal van dolgunk, melyeknél jól érzékelhető egyrészt a profán hétköznapiakból való kiszakadás, és ezzel együtt egy más lelki és idősíkra helyeződés, amikor az elkeseredett emberek körül egy rövid időre megszűnik a tér, az idő és a fizikai fáradtság. A hagyományos búcsújáráshoz hasonlóan „szent” helyhez közeledve jelen esetben is megszűnik ezen dimenziók kontinuitása, hiszen ez az a hely, amely kozmikus környezetéből egy meghatározott területet kiemel és minőségileg megváltoztat. Az a hely, mely biztosítja a kapcsolatot a szakrális szférával, ezen tör át a szentség, azaz egyfajta hierophánia kapcsolódik hozzá. [38]

A temetés napján a rajongók elszántságára, fanatizmusára jellemző, hogy nem törődtek a szokatlan hideggel, kellemetlenségekkel. Akadtak olyanok, akik az ország távolabbi részeiből, vagy az országhatáron túlról érkeztek s szálláshelyük nem lévén éjszaka egy áruházban melegedtek családostól, míg mások a szabad ég alatt éjszakáztak, vagy, ahogy a sajtóban is megjelent: „*Vasútállomáson éjszakáztak Zámbo Jimmy erdélyi rajongói.*” [39] Szerbiából jött 30 éves adatközlőnk a következőképpen fogalmazta meg ezzel kapcsolatos érzelmeit:

„Ezt a napot mi erre szántuk! Az ő szövegeit, az ő dallamját, az ő négy és fél oktávját tiszteltük, becsültük és azt megcsináltuk, hogy eljöttünk tegnap valamikor mit tudom én és holnapután, valamikor, nem tudom mikor térünk haza. Jimmy egy legenda, egy király, király és a király meghalt, nincs itten. Szarok bele! Nem, nincs mit fiúk, lányok, nincs. Eddig 1000 km-t eljöttem, hogy két gyönyörű szép gyertyát, négyet, hatot, nyolcat, nem tudom hányat, virágot, meg templom...Most kikísérjük. Azt mondták, valami néni ke mondta, hogy valami négy és fél, öt kilométert. Hát, ha kell, tizenöt, százötven kilométert kikísérjük a legendát, megyünk most a templomba. Így mondták. Még egyszer eljöttünk máma, még egyszer el fogunk menni a templomhoz és utoljára kikísérjük és azután visszatérünk hazánkba.” [40]

Ugyanezt, azaz, hogy mennyire nincs fáradtságérzet, mennyire nem törődnek a rajongók a

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

fizikai fájdalommal bizonyította egy középkorú hölgy rajongó is, aki arról szólt, hogy ő háromszor is megnézte a ravatalon a király koporsóját, pedig egy-egy bebocsátásra órákig is várnia kellett a hidegben. A zarándoklat célpontjához érve a rajongók tehát egy olyan „tisztá régióba” érkeztek, mely felülemelkedik a profán világon, a profán érzelmeken, így a fáradságon, fájdalomon is.

A temetés napján tapasztalható zarándoklatok, mint korábban már említettük, a gyász, a kegyelet visszatükröződései. Az embereket a szeretett hozzátartozó elvesztése fölött érzett keserűség és részvét hozza ki az eseményre. Ezen a ponton érdemes megjegyeznünk, hogy a halott sztárt, akit ugyan nem ismertek személyesen, közvetlen hozzátartozóként kezelték, alátámasztva ezzel a média hatását az emberi kapcsolatháló átalakulására, valamint a televízióval folytatott képletes, fantáziabeli kommunikáció nagyon is valóságos hatását. A tömegkommunikációval kapcsolatos kutatásokból jól tudjuk, hogy a televízió (kisebb mértékben a rádió) műsorával az ember képzeletbeli kommunikációba lép. A műsor úgy jelenik meg számára, mintha valódi interaktív szituáció lenne, valódi kommunikáció jönne létre amihez fantáziája segíti hozzá.

„Beteszem a képét a családi fotóalbumba, vagy egy albumot készítek...sok újságom van, rengeteg van, nagyon régen gyűjtöm és hát például a Lady- [\[41\]](#) t, azt különszedem, meg most a Jimmynek is csinállok egy ilyen kis mappaszerűséget, úgy, hogy csak az ő cikkei, képe, meg ilyesmi lennének benne...gyűjtöttem, mert most őt vettem előre, Jimmyt...nagyon kiemelem őket. A prospektusokat is megőrzöm, olvasgatom, hogy egy nagyszerű emberre és mondandójára emlékezzem.”

[\[42\]](#)

Eltűnt tehát a távolság s a sztár és rajongója közt valóságos érzelmi szál alakult ki – még ha ez csak egyoldalú kapcsolatot feltételez is. Megállapíthatjuk tehát, hogy létezik egyfajta paraszociális kapcsolat a rajongók részéről, melynek lényege, hogy a rajongó és a rajongásának tárgya közt létrejövő mindenféle kötelék a média, s nem pedig a hétköznapi kommunikáció keretei közt keletkezik. [\[43\]](#)

Olyan adatközlővel is találkoztunk, aki a szobájának egyik sarkát rendezte be az elhunyt énekes képeivel, posztereivel. A hagyományos népi építészetre jellemző szent sarokhoz hasonlóan ez a hely is a ház kultikus részévé válik. A szent sarok a ház szentélye, ahol a szentképek, szobrok, a Szentírás található, ahol csak tiszta cselekedeteket lehet végezni. Itt a szentképek szerepét átveszik a poszterek, a szentírását pedig a kivágott újságcikkek, valamint a cd- lejátszó. Ez a profanizált változat sem csupán az emlékezés funkcióját tölti be, hanem az imádkozás színtere is. Ki kell ugyanis emelnünk, hogy a „szekuláris” zarándoklat résztvevői,

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

maguk a sztár rajongói sok esetben vallásosak. A funkcionális értelemben vallásként működő sztárkultusz tehát nem zárja ki a hagyományos vallásosságot, a kettő a rajongók személyében sok esetben megfér egymás mellett. Az ilyen, magukat vallásosnak tartó rajongók esetében láthatjuk legszembetűnőbben, hogy a sztárok kultuszánál előkerülnek a hagyományos vallások kelléktárába tartozó rítusok.

„Szűk szavú vagyok, különben is szerbül már jobban tudnám kifejezni magamat, mert Jugoszláviából jöttünk... Elmondtam egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet, mert Magyarországon is a Miatyánk, meg Jugoszláviába is, meg Romániába is a Miatyánk az Miatyánk, az Üdvözlégy az Üdvözlégy Mária. Elmondtam nem tudom hány imát magamba...” [\[44\]](#)

„Jimmy az idők végezetéig egyedi, különleges és tökéletes marad! Amióta meghallottam a halálhírét nem térek magamhoz! Nem hiszem el, hogy itt hagyott minket... Állandóan hozzá fohászkodom, imádkozom reggel, délben, este... Otthon leülök a posztere előtt, meggyújtok egy gyertyát és imádkozom. Hozzá, érte... és tudom, hogy hallja, tudom... Mert nem lehet máshogy. Tudom, hogy Ő már fent van a mennyben és vár rám.” [\[45\]](#)

A „barkácsolt” vallásosság jelenségét mutatja az a rajongó által festett kép is, mely az énekest egyértelműen a kereszténységből származó vallásos attribútumokkal ruházza fel, illetve a rajongók által írt versek tömkelege, melyek közös vonása, hogy több, a kereszténységből vett elem megjelenik bennük (mennyország, angyalok, szentté vált énekes, angyali kórus, Jézus, Atyaisten, Sátán):

„Születésnapodon a mennybe érkezel

s az angyalok kórusa Neked énekel.

Belépsz a kapun a tündöklő fénybe,

Remélem boldog leszel odafenn az égbe.

Az Úr vigyáz Rád,

Én őrizlek Téged.

Szívemben, lelkemben,

Amíg csak élek.” /Betty/

„Ma 6 éve végetért egy álom,

A boldogság, a fény eltűnt angyalszárnyon.

A legdrágább kincsért Isten érkezett

S Ő magával vitte a fényt, az életet.

Nem pótolja senki és semmi csodálatos lényét,

Míg az angyalokat dalolni tanítja, emeli a varázslatos mennyország fényét.” /Zsuzsanna/

A jelenséggel kapcsolatban ki kell emelnünk még egy momentumot, mely a tágabb értelemben vett sztárkultusz sajátosságaival kapcsolatos. Nevezetesen arról van szó, hogy mint

az előző adatközlő esetében is láthattuk, Zámbó Jimmy halálát több esetben is párhuzamba állítják a nyugati fogyasztói civilizáció mára már kanonizált sztárjaival. Ennek megnyilvánulása egyrészt, hogy Zámbó Jimmy neve mellett már az életében, 1992-ben megjelent a korona szimbóluma, mely a „pop királya” titulust jelképezi.

„Ő a mi királyunk volt, a magyarok királya. Más népeknek is vannak ilyenek, mint Elvis, de ő nekünk volt király, magyaroknak...” [\[46\]](#)

A jelző használata nyilván marketing szempontú újítás, amivel egyrészt valójában Elvis Presley-re, másrészt Michael Jacksonra, harmadrészt Lady Dianára, a „szívek királynőjére” utalnak. Ennek kapcsán elkezdtek alkalmazni Jimmyre a „szívek királya” titulust is.

Ismét visszatérhetnénk itt a média szerepére napjaink populáris kultúrájában, hiszen láthatjuk, hogy a média által sugárzott adások átkerültek a folklórba, a közgondolkodásba s ott önálló életre keltek, így befolyásolják a közgondolkodást, viselkedést, cselekedeteket. A magyar rajongók az általuk csak a sajtóhírekből ismert nyugati sztárookra úgy tekintenek, mint civilizációs sarkkövekre, akikhez saját kultúrájukat – mely ebben a globalizált kultúrában a centrumhoz képest a befogadó periféria szerepét tölti be – saját sztárjaikat is formálják. Ezek a sztárok ilyen értelemben nem mások, mint napjaink hőstípusainak mintapéldái.

Zámbó Jimmy halála óta folyamatosan járnak sírjához rajongói, a síron mindig találunk friss virágot, rajzot, plüss állatokat. A sírt meglátogatók száma értelemszerűen ünnepek – a sztár névnapja, születésnapja, halálának évfordulója, húsvét, halottak napja, karácsony – alkalmával emelkedik meg. A sír a kollektív és egyéni emlékek találkozási pontjává válik, ahol az egymást nem ismerő rajongók spontán kommunikációba keverednek. A sztár ünnepein a megfogyatkozott közösség, mely szenved az elveszített ember hiányától, e hiányra reagálva összegyűlik. A közös gyász felszítja a kollektív érzéseket, ezek pedig az egyéneket arra ösztönzik, hogy egymás közelségét keressék. Emiatt indul meg köztük a spontán kommunikáció. Mivel a jelenség folyamatos, így a lehetséges kommunikációs tartalmak mindegyikét nem tudtuk felgyűjteni, róluk csak vázlatos sémát tudunk közölni. Ennek alapján a következő tematikus egységeket figyeltük meg:

1. Ráhangolódás a kommunikációra, közös emlékezés:

Rendszerint a fájó hiány felemlegetése, az énekes nagyságának méltatása.

„Pótolhatatlan hangot vesztettünk el. A magyar nép nem tudja felfogni, hogy milyen tehetséges volt. Azóta figyelem az énekeseket és megfogalmazódik bennem, hogy „ez hang?” Hát hol van ez a hang hozzá képest? Utána bekapcsolom a magnót és egészen más. Jimmynek olyan hangja volt, hogy lehetett volna belőle, ha nem popba, hanem operába kezd, egy...egy Pavarotti.” „Olyan istenadta hangja volt, mint senkinek! Még a Louis Armstrongnak se!” [\[47\]](#)

Az egymást nem ismerő rajongók a kommunikációs folyamat kezdetén két dologban biztosak lehetnek: mindketten szeretik Zámbo Jimmy zenéjét és mindkettőjüknek hiányzik.

2. A rejtélyek felemlegetése a halál kapcsán:

„Gyilkosság volt ez, nem öngyilkosság! Az alvilág keze van itt a dologban, mert nagy pénzek voltak ám itt benne!” [\[48\]](#) vagy „A nagyobbik fia keze lehet a dologban, az biztos! Az még most is ott ül a börtönben!” [\[49\]](#)

Habár a rendőrségi közlemények kizárják az idegenkezűség lehetőségét is, a rajongótábor mindenáron fenn akarja tartani a rejtélyesség látszatát, hiszen egy hős nem halhat meg csak úgy egyszerűen. A hősök halála mögött mindig valamilyen árulás, cselszövés rejlik. Így volt ez a mondai hősknél és így van ez napjaink hőseinél is. Különösen igaz ez Zámbo Jimmyre, akinek halála már-már groteszk körülmények között zajlott: *„Egy ilyen nagy ember nem halhat meg ilyen buta módon”*

3. A halott sztárral kapcsolatos élmények:

„Koncertje után autogrammot kértem tőle és miután adott, kezet fogtunk. Hát, az olyan volt, mintha Isten fogta volna meg a kezem. Én őt egy istennek tartottam szinte.” [\[50\]](#) „Akkor teszem fel a zenéjét, ha valamilyen problémánk van. Én akkor biztos, hogy beteszem vagy a kocsiba a kazettáját, vagy otthon meghallgatom, és az ember leül, megnyugszik, s utána abszolút megkönnyebbülés, szóval abszolút megnyugtató...” [\[51\]](#)

A személyes találkozás a sztárral egyfajta megkülönböztetett státuszt eredményez a rajongótáboron belül. Ahogy az ereklyetiszteletnél már láthattuk, minden olyan tárgy és emlék felértékelődik, különleges presztízst nyer, mely közvetlen kapcsolatban volt az elhunyt sztárral. Csak ezek után jönnek a sorban a közvetett kapcsolatot megtestesítő lelki kapcsolat pl. a zenehallgatáson keresztül.

4. Transzcendens kapcsolat a sztárral:

„Tudja hányszor álmodtam én már vele? Istenem, hányszor megjelent ő már nekem álmomban... És mindig, mindig olyan békés, nyugodt, szép álmom volt. Olyankor mindig olyan nyugodtan ébredtem.” „Nekem is megjelent már Zámbo Jimmy, volt, hogy egyszerűen csak megjelent és mintha ő mondta volna, hogy 'Ne aggódj' vagy 'Most ezt tedd, vagy azt tedd'. Rengetegszer volt már.” [\[52\]](#)

Jelen esetben nem másról van már szó, mint a keresztény jelenések modern, „szekularizálódott” változatával. Az elhunyt sztár halála után megjelenik a kiválasztott rajongónak, üzen neki, kapcsolatban vannak egymással, még a halál után is. [\[53\]](#)

Ide tartoznak azok a személyek is, akik számára e transzcendens kapcsolatot maga a hely jelenti: *„Hiszek a lélek halhatatlanságában és Jimmy halálának első percétől kapcsolatba voltam vele. Jimmy örökre velünk marad, mindig itt van velünk ... Amikor csak tehetem, eljövök ide, pedig nem itt lakom a közelben, hanem Budaörsön, de meglátogatom őt, amikor csak tudom. Van, hogy hetente eljövök, mert itt valahogy mindig feltöltődöm és erőt merítek a hétköznapi harcainhoz. Valahogy úgy érzem, itt megkönnyebbülök és érzem a békét és szeretetet, ami itt száll rám. Jimmy itt van velem, érzem.”* [\[54\]](#)

„Gyönyörű ez a hely. Gyönyörű a síremlék. Hihetetlen, hogy már öt éve nincs köztünk Jimmy. Számomra ő örökké új és megunhatatlan marad. Mindennap meghallgatom valamelyik lemezét, erőt adnak a számai...Ő volt a mindenem, számomra ő szinte egy isten volt. Nagyon hiányzik, de itt újból velem van. Érzem a szeretetét, ami mindig is sugárzott belőle. Úgy érzem itt mindig kapok tőle valamit. Egy kis szeretetet, egy kis erőt, bátorítást. Lélekben itt találkozunk és innen mindig feltöltődve indulok el .” [\[55\]](#)

Ők azok a rajongók, akik számára a temető a fogalom hagyományos értelmében véve búcsújáróhelyként funkcionál. Az ő zarándoklatuk célja már nem csupán az emlékezés, a kegyelet lerovása, illetve a „hit” nyilvános megvallása, hanem vallási indíttatás: a természetfölötti segítség elnyerése.

5. Öngyilkosság a sírnál:

Zámbó Jimmy halála után hamarosan követte őt néhány rajongója a túlvilágra, [56] akik közül kiemelkedik az a férfi, aki az énekes sírjához ment el azért, hogy ott öngyilkosságot kövessen el. A rendőrség információja alapján a középkorú férfi a halál beállta előtt elmondta, hogy azért Jimmy síremlékénél akarta kioltani az életét, mert nagy rajongója volt az énekesnek.

[57]

b. Zárándokok a szent helyen

Érdeemes a zárándokok belső motivációja mellett megvizsgálnunk a gyász eszközkészletét is, azaz hogy mit visznek magukkal a temetésre illetve később a sírhoz való zárándoklatok során.

Megkockáztatom, hogy számunkra nem a szokásos eszköztár – mécsesek, gyertyák, virágok [58]

– a fontosak, hiszen ezek a temetések illetve temetői látogatások hagyományos kellékei közé tartoznak. Hasonlóan nem először találkozunk plüss állatok tömkelegével sem.

[59]

Három dolgot érdemes külön megvizsgálnunk. Egyrészt több esetben találkoztunk magyar zászlókkal, mely egy pop énekes kapcsán nem nevezhető szokványosnak. A miertre a választ a határon túli magyar rajongóktól kaphatjuk meg, akik számára Jimmy nem csak egy énekes volt, hanem a magyarság énekese és a magyar identitás megőrzésének egy eszköze:

„Szerbiában, Romániában is vagyunk elnyomottak, vagyis magyarok, akik, akiknek volt egy fiú, aki a magyaroknak énekelt. Jimmy ugyanaz, Jimmy mindenkinek bebújt a szíve háta mögé valahogy, még attól is valahogy 170 kilométerrel arrébb a háta mögé. Jimmy őszintén, szívből-lélekből énekelt nekünk, mindenkinek, az összes magyarságnak az egész világon, Ausztráliától, Kanadáig, Ausztriától Zimbabweig...Átkozott legyen minden fiú, aki valamit is mond ellene, átkozott legyen, mert ez a mi, hát nem tudom, magyar, magyar királyunk, fiunk, nem tudom, énekesünk.” [60]

„Ő a mi királyunk volt, a magyarok királya. Más népeknek is vannak ilyenek, mint Elvis, de ő nekünk volt király, magyaroknak... A király, az király. Összeköti a népét a zenéjével, a szeretetével, és még mindig időszerű, amit énekelt. Szeressük egymást, mintha csak előre látta volna, mi lesz itt velünk, magyarokkal.” [61]

Különösen fontos ez számukra, hiszen köztudomású, hogy a trianoni békekötés (1920.06.04) óta az országhatárokon túlra került nagyszámú magyarság folyamatosan hátrányos

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

diszkriminációnak volt és van kitéve. A magyar identitás megőrzésében élen járnak az írók, színészek, tudósok, ám napjaink tömegkultúrájában befolyásuk a szélesebb tömegekre már nem vetekedhet egy médiaszemélyiséggel. Zámbó Jimmy zenéje révén minden határon túli magyar házba eljuthatott s magyarságánál fogva különös szerepet nyert az emberek szemében. Nem csupán egy sztár volt, hanem ő volt a szerencsétlen sorsú, szegény családból származó, mások által érvényesülni nem engedett magyar sztár, aki így egy személyben életpéldává is vált számukra.

A másik említésre érdemes jelenség, hogy sok rajongóval találkozhattunk a temetésen, akik az énekest ábrázoló posztert, képet vittek magukkal, nem egy esetben a kabátjukra tűzve. A 80-as évek hazai tinédzser divatjának megfelelő viselet egyrészt anakronisztikusnak hat 20 év távlatából, másrészt első látásra a rengeteg poszter jelenléte a temetésen értelmetlennek tűnhet, hiszen nem kérhetnek már rá autogrammot. Az ilyen kulturális szignálok használata az identitás külső reprezentációját, a referenciacsoporthoz való tartozást jelölheti, bár az énekes rajongótáborához való tartozást talán a temetésen való részvétel is éppen eléggé kifejezi. Magyarázatot akkor kaphatunk, ha mindezt a vallásosság irányából közelítjük meg. Ebből a nézőpontból a poszterek hasonló funkciót töltenek be, mint a búcsújárók körmeneti zászlói. Egyrészt megjelenítik közösségük védőszentjét, amivel egyben kifejezik az iránta érzett vallásos tiszteletüket, valamint szimbolizálják a közösséghez való tartozásukat, ezáltal identitásukat is.

Végül ki kell emelnünk azokat a kegyeleti tárgyakat, melyek az énekes „király voltára” utalnak. Így a közeli boltokban, virágárosoknál drága pénzen lehetett kapni aranyozott miniatűr koronákat, valamint a sajtó is beszámolt arról a családról, akik 24 karátos arannyal bevont hatalmas koronát készítettek 16 darab türkizzel és rózsakővel kirakva, melyek Zámbó Jimmy horoszkópjának kövei.

Ez utóbbival érdemes szembeállítanunk egy másik jelenséget is, amit a temetéskor tapasztalhattunk és ami a fogyasztói civilizáció elutasítását, egyben a hely szakrális mivoltát jelzi a rajongók szemében: A temetési menet útvonala mellett találkozhattunk olyan virágárosokkal, akik hasznót akartak húzni az eseményből, ám a gyászoló tömegből többen rájuk támadtak és tettelegességgig fajuló összecsapás után elűzték a hely szellemiségéhez szerintük méltatlan személyeket és cselekedeteket. [\[62\]](#) Látható, hogy ugyanazzal a jelenséggel van dolgunk, mint amit bármely más hagyományos vallásnál tapasztalhatunk, azaz a szent idő, a szent tér együtt jár meghatározott tilalmakkal, tabukkal. A rajongók tette párhuzamba állítható azzal a szentírási résszel, melyben Jézus megtisztítja a templomot a kereskedőktől.

„Jézus bement (Isten) templomába és kiűzte azokat, akik a templomban adtak-vettek, a pénzváltók asztalait és a galambárusok padjait pedig fölforgatta. „Írva van, kiáltotta: Az én házam az imádság háza, ti pedig rablóbarlanggá tettétek.” [\[63\]](#)

5. Tanulságok

Láthattuk, hogy a „szekuláris” zarándoklatok a hagyományos búcsújárás modern kori változatai. Annak mintájára jönnek létre, ám megváltozott körülmények között, megváltozott, de hasonló tartalommal és céllal. Nem világos azonban, hogy a jelenség a szekularizálódás folyamatában jött-e létre és a vallások térvesztésének újabb jeleként fogható fel, vagy pont a deszekularizációt mutatja?

A szekularizációról szóló nézetemet fentebb már kifejtettem s abból kiderül, hogy a hagyományos vallások háttérbeszorulását, meggyengülését társadalmi szempontból kétségbe vonni véleményem szerint nem lehet. Azt azonban, hogy ez a folyamat a vallások teljes elhalásához és egy deszakralizált társadalomhoz vezetne, nem gondolom. Eliade szavaival élve *„a profán ember, akár akarja, akár nem, mindig őrizi magában a vallásos ember viselkedésének nyomait, csak hogy ezek a nyomok meg vannak fosztva vallási jelentésüktől. Akármit tesz is, örökös. Nem képes végérvényesen kioltani múltját, mert maga is e múlt terméke.” [\[64\]](#)* Magunkban hordozzuk tehát a transzcendenciára való igényt, hiszen annak megléte az emberi létforma velejárója. Ez a transzcendencia azonban koronként és kultúránként eltérő formákat ölthet. A fogyasztói civilizáció korában a transzcendens szerepet számos személyre, jelenségre, vagy akár tárgyra húzzuk rá részben, vagy egészben. Szakrális tulajdonságokkal vétezzük fel ennek megfelelően sztárjainkat (akik természetesen nem csak zenészek lehetnek), kultuszt építünk ki testi-lelki egészségünk köré, fetiszizáljuk autónkat, vagy posztmodern nacionalistaként valóságos vallást építünk ki nemzeti történelmünk köré („civil vallás”). A szekularizáció és a deszekularizáció tehát szorosan összekapcsolódnak. A szekularizálódó társadalomban minden esetben megjelenik a világ újraravácsolása, melynek következtében ismét megjelennek a szakrális értékek, megváltozott tartalommal, de változatlan funkcióval. Hasonlóan az emberi létforma velejárói az alapérzelmek is, melyektől nem tudunk szabadulni. Ha elveszítünk valakit – mint láthattuk, nem kell, hogy személyes ismerősről legyen szó – gyászt érzünk és a fájó hiányt szeretnénk megszüntetni az emlékhelyeihez tett zarándoklatokkal. Ilyen értelemben véve a „szekuláris” zarándoklatok nem nevezhetők sem a szekularizáció, sem a deszekularizáció jeleként. Azt azonban ki kell emelnünk, hogy a „szekuláris” zarándoklat a modern kor tömegkultúrájának és a szekularizációnak köszönheti létét. Korábban is voltak ugyanis olyan személyek, akiket sokan gyászoltak, de egyrészt a korábbi századokban az egyház morális, közgondolkodást formáló szerepe olyannyira erős volt, hogy ezek a folyamatok megmaradtak a hivatalos vallás keretei között, másrészt az ilyen halálesetek híre korántsem jutott el egyszerre olyan embertömegekhez, mint napjainkban a tömegmédiumnak köszönhetően. A két tényező tehát együttesen okozza a „szekuláris” zarándoklatokat. Jól tudjuk, hogy a történelmi szemlélet nem ismeri a feltételes mód használatát, ám megkockáztathatjuk, hogy ha nem indult volna be a maga idejében a szekularizációs folyamat, a tömegmédiумok megjelenése azt mindenféleképpen maga után

vonta volna.

Mindezek után felmerülhet a kérdés a jelenség mibenlétére vonatkozólag. Vajon vallásosságról van-e szó? Tekinthes-e a sztárkultusz a posztmodern kor, egyfajta népi vallásosságának? Ha funkcionális szempontok alapján vizsgáljuk a témát, azt kell mondanunk, hogy a Zámbo Jimmy körül kialakuló kultikus jelenségek bemutatása után a sztárkultusz közeli hasonlóságot mutat a „hagyományos értelemben vett” vallásokkal. Ha azonban a szubsztanciális vallásdefiníciókat részesítjük előnyben, akkor szembeötlenek a különbségek. A sztárkultusz e szerint több olyan lényeges összetevővel nem rendelkezik, melyek a vallások alapvető részei (a világ működéséről szóló magyarázat, erkölcsiség, tanítások stb.) Mindezek alapján célszerűbb a kvázi-vallás megjelölést alkalmazni. További vizsgálatot igényel mindezek után, hogy a sztárkultuszt egyáltalán elsősorban vallási jelenséggént, vallási szempontok alapján elemezzük-e vagy szorosabb kapcsolatot tételezzünk fel a sztárok és a hősök között? Tekinthes-e a sztárokat a hősök posztmodern korban jelen lévő változatainak? A sok kérdés megválaszolása a téma átfogóbb és összetettebb vizsgálatát követeli.

Bibliográfia:

BARBAS, Samantha

2001 *Movie Crazy: Fans, Stars, and the Cult of Celebrity*. New York: Palgrave

BARNA Gábor

2003 Ritualizálás és kompenzáció. In Zsigmond Győző (szerk.): *Napjaink folklórja. Folclorul azi.* 107–129. Bukarest: A Magyar Köztársaság Kulturális Központja

B. MOLNÁR László

2001 *Zámbo testvérek. Az összetört szívek*. Budapest: Hungalibri

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

B. MOLNÁR László - LÁSZLÓ József

2001 *A Király szívünkben él* Budapest: Hungalibri

BODONYI László

2000 *Zámbó Jimmy nem csak dalban mondja el. Fejezetek a Király életből.* Budapest: EPS Trade Kft.

BOWMAN, Marion

2001 The People's Princess: Vernacular Religion and Politics in the Mourning for Diana. In Barna Gábor (szerk.): *Politics and Folk Religion*. 35-50. Budapest: Akadémiai Kiadó

DALIA László

2002 *A dal ugyanaz marad.* Budapest: Media Nox

DÉGH Linda

1994 *American Folklore and the Mass Media.* Bloomington: Indiana University Press

DOSS, Erika

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

2008 *The Emotional Life of Contemporary Public Memorials. Towards a Theory of Temporary Memorials.* Amsterdam: Amsterdam University Press

ECO, Umberto

2002 *Az új középkor.* Budapest: Európa Kiadó

ELIADE, Mircea

1999 *A szent és a profán. A vallás lényegéről.* Budapest: Európa Könyvkiadó

HÁFRA Mari

2001 *Szerelem a királyság előtt. Zámbó Jimmy menyasszonya voltam.* Budapest: Totem Plusz

HANKISS Elemér

2002 *Legenda Profana, avagy a világ újraparazsolása.* In Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (szerk.): „*Jelbeszéd az életünk*” 2. 96-123. Budapest: Osiris

HOBSBAWM, Eric

1985 *Introduction: Inventing Traditions.* In Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (szerk.) *The Invention of Tradition.* 1–14. Cambridge – London etc.: Cambridge University Press

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

KLANICZAY Gábor

2004 *Ellenkultúra a hetvenes-nyolcvanas években*. Budapest: Noran

POVEDÁK István

2008 „The Apostle of Love. The Cultus of Jimmy Zábó in Post-Socialist Hungary” In Peter Jan Margry (szerk.): *Shrines and Pilgrimage in the Modern World. New Itineraries into the Sacred*. 173-200. Amsterdam: Amsterdam University Press

PUSZTAI Bertalan

2004 *Religious tourists. Constructing authentic experiences in late modern Hungarian catholicism*. Jyväskylä: University of Jyväskylä,

ROJEK, Chris

2001 *Celebrity*. London: Reaktion Books.

TARI Krisztián

2001 *Zábó Jimmy testőre voltam*. Budapest: Százszorszép

VÁGÓ Imréné

2001 *A negyedik lövés. A király halálának igaz.* Gyöngyös: W. Stoker cop.

ZÁMBÓ Krisztián

2001 *Vallomás édesapámról.* Budapest: Budapest Print

[1] A „szekuláris” zarándoklat fogalom magyarázatát lásd a dolgozat 4. fejezetében.

[2] A kutatást az OTKA K68325. számú programja támogatta. A tanulmány rövidebb változata angol nyelven megjelent. Povedák 2008.

[3] A temetés napján az interjúkészítésben segítségemre volt Belán Anita és Péter Zsuzsánna akkori néprajz szakos hallgatók. Az adatközlők jelentős része nem járult hozzá neve közléséhez, így életkorukat és a gyűjtés időpontját, helyszínét tüntettem fel információként.

[4] A kommunista Kádár-rezsim kulturpolitikusa, Aczél György, a kultúrában bevezette az ún. „3 T elméletet”, melynek értelmében az alkotókat 3 kategóriába sorolták: támogatandó, tűrhető illetve tiltandó. Az utóbbi képviselőit a rendszer megfigyelte, folyamatosan zaklatta, esetenként bebörtönözte. A szólás és véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása azt eredményezte, hogy megjelentek az 1970-es évek végén az „antikulturális celebritik”, akiknek jelentős része a rezsimet zenéjével kritizáló együttesek, énekesek. Bővebben lásd Klaniczay 2004

[5] A teljesség igénye nélkül: Bodonyi 2000; B. Molnár – László 2001; Háfra 2001; Tari 2001; B. Molnár 2001; Vágó 2001; Zámbo 2001; Dalia 2002

[6] Az énekes életéről szóló részt a www.warnermusic.hu valamint a <http://zambojimmyfa>

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

n.gportal.hu

web-oldalak alapján állítottam össze.

[7] A sajtóelemzés során az alábbi magyarországi sajtótermékeket használtam fel: Blikk, Színes Mai Nap, Mai Nap, Story, Kiskegyed, Nők Lapja.

[8] Túlmutatna jelen tanulmány keretein, hogy Zámbo életének legfontosabb elemeit összevessük a hősök életútja kapcsán megismert ún. tipikus hős-motívumokkal (heroic patterns). Érdekes lenn vizsgálat alá venni, hogy például a Joseph Campbell által felvázolt elemek mennyire jelennek meg Zámbo esetében.

[9] Hobsbawm 1985: 2

[10] A magyar történelemben ilyen volt pl. Mátyás király, Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Rózsa Sándor vagy Rudolf trónörökös, hogy csak a legjelesebbeket emeljük ki.

[11] Feuerbach 1844

[12] „Az embereknek szükségük van a stabilitásra, keresik azt, és a kultúra kínálhat nekik ilyet bizonyos tekintetben. Az emberek veszteségeik kompenzálására alakították meg életük és kultúrájuk több intézményét. A kompenzáció nem a reakció a modernizáció folyamatára, hanem lehetővé teszi a modernizációt, azaz a modernizáció destruktív aspektusait elviselhetővé.”
Barna 2003: 109.

[13] Hankiss 2002: 105.

[14] 43 éves nő, 2001. 01.20. Csepeli temető

[\[15\]](#) 70 éves nő, 2001. 01.20. Csepeli temető

[\[16\]](#) 43 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető

[\[17\]](#) 48 éves nő, 2002. 01.02. Csepeli temető

[\[18\]](#) 27 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető

[\[19\]](#) 70 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető

[\[20\]](#) 40 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető

[\[21\]](#) 52 éves nő, 2001. 01.20, Csepeli temető.

[\[22\]](#) Zámbó ilyen értelemben eltér a legnépszerűbb, legdifferenciáltabb kultusszal rendelkező olyan nyugati halott sztároktól, mint pl. Elvis Presley, Jim Morrison, akiknek vonzó külseje is jelentős szerepet játszott a körjük épülő kultusz formálódásában. Zámbó külsejének megítélése mindemellett relatív, egyénenként változhat. A rajongók többségénél az "átlagos" illetve "jóképű" jelzőkkel találkozhatunk, miközben a kortárs viccek tömkelege figurázta ki az énekest. A rajongók esetében tehát megfigyelhető az ún. "holdudvar-hatás",, azaz amikor valakinek a kedvező tulajdonságait (Jimmy esetében a hang) kivetítik egyéb tulajdonságaira is (külső megjelenés). Lásd Forgas, Joseph Peter 2000. Mindezek mellett ki kell emelnünk, hogy Zámbó népszerűségének kialakulásában a külső attraktivitás nem játszott szerepet.

[\[23\]](#) A média viselkedésére kezdettől fogva jellemző volt, hogy mintegy magáévá téve a rajongók közt kialakuló véleményt, nem fogadta el a halál kapcsán lezáródó rendőrségi vizsgálat eredményét. Az újságok címlapjain megjelentek a rejtélyekről, rendőrségi hiányosságokról szóló információk. „Hitetlenkednek a rajongók. Titkok Jimmy halála körül.”

Blikk

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

2001.01.17., „Senki sem vizsgálja az igazi okokat.”

Blikk

2001.01.15., a „Tud valamit, hívja a Blikket!” felirat hónapokon át olvasható volt a lap fejlécén.

[24] „A nagyközönség is ellátogathat a szórakozóhelyre, amely könnyen lehet, hogy zarándokhellyé válik.” *Mai Nap* 2001. 02. 18., „Jimmy temetésére különjáratok indulnak.”

Mai Nap

2001. 01. 16., „Helikoptert is bérelt az RTL KLUB.” [24]

Blikk

2001. 01. 17.

[25] A rövidebb – hosszabb idő meghatározása nem egyszerű feladat. Egyrészt nyilvánvaló, hogy napjainkban a fogyasztói civilizáció miatt is felgyorsult életritmus, a divat, kulturális áramlatok gyors változása miatt a 19. századi hőskultuszokhoz – pl. Kossuth kultusza – képest a kultusz intenzitása lényegesen gyorsabban veszít erejéből, ám az, hogy jelen tanulmány írásának évében, a haláleset után 7 évvel a rajongótábor még mindig ápolja az énekes emlékét azt mutatja, hogy nem a napjainkra jellemző „egynyári” sztárról van szó.

[26] „To be sure, television might force the tale into obsolescence, without being a satisfactory substitute for it, unless *the television borrows from the tale, relies on it, or places its new propositions under the protection of ancient tale conventions*. Approximations, however, amount not to substitution but rather to expansion, which is a mere technicality, not affecting the deep substances of Märchen [...] it might sound strange to those early theorists of folklore, but television is the main dispenser of certain forms of folklore, including the tale.” Dégh 1994: 35–36.

[27] Dégh 1994: 24.

[28] A magyar bulvársajtóban sorra jelentek meg a Zámbó Jimmy életét bemutató képes albumok, különszámok, a legnagyobb két kereskedelmi tv adó valóságos harcot folytatott azért, hogy melyikük közvetíthesse élőben az énekes temetését. A sajtó szerepét jelzi továbbá az is, hogy a legnagyobb bulvárlapok több mint 30 héten át címlapon közölték a legújabb információkat, fejleményeket az eseménnyel kapcsolatban.

[29] Pusztai 2004: 27-29.

[30] Zámbó Jimmyt a zord téli időjárás ellenére több tízezren kísérték el utolsó útjára. A résztvevők számáról csupán becslések jelentek meg. Előzetesen a szervezők több százezer főt vártak, ám a szokatlan hideg miatt nagyjából 40 000-en kísérték utolsó útjára az énekest.

[31] Magyar Hanglemezkiadók Szövetsége

[32] www.rtlkubonline.hu utolsó letöltés dátuma: 2001.01.15.

[33] *Blikk* 2001. 01.17.

[34] A kocsma megnyitása előtt már 15 000 jegyet elővételben lefoglaltak.

[35] A szekularizáció kérdésében nem kívánok jelen tanulmányban állást foglalni. Jelen esetben a szekularizáció fogalmát a hagyományos történelmi egyházak (esetünkben a katolicizmus) társadalmi jelenlétének, befolyásának és „népszerűségének” csökkenésére használom, bár a valláskutatással foglalkozó szakirodalom ebben a témában nem tudott egységes álláspontot kialakítani, s vannak olyan kutatók, akik a jelenséget nem fogadják el.

[36] „A fejlett ipari társadalmakban egyre általánosabbá vált az "egyházon kívüli", egyéni, "magánzó", "maga módján", "barkácsolt" vallásosság, amelynek képviselője meríthet ugyan kultúrája - pontosabban minden, az ő számára hozzáférhető kultúra – vallási hagyományaiból, de vallásossága (hite és erkölce) tartalmát, kifejezési módját és mindennapi következményeit saját elképzelései szerint alakítja. A társadalmi (egyházi) kontroll tehát bizonyíthatóan gyengül. Ez azonban nem feltétlenül jár együtt a vallásosság visszaesésével, mert ez a folyamat a hívő meggyőződés személyesebbé válásának forrása is lehet. Az utóbbi évtizedekből már gazdag empirikus kutatási anyag bizonyítja az egyéni módon vallásos típusnak az önállóságát (Lambert és Michelat 1992; Zulehner 1974). Itt tehát nem a vallás vagy a nem vallás a kérdés, hanem a vallásosság típusa vagy stílusa, amelyen belül azután a világnézeti tudatosságnak még különböző fokozatai lehetségesek” Tomka Miklós *A vallásszociológia új útjai.* <http://szochalo.hu/hireink/articl>

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

[e/100442/3218/](#)

utolsó letöltés

dátuma 2008. július 1.

[37] Eliade 1999: 61-83.

[38] Eliade 1999: 20.

[39] *Blikk* 2001. 01. 21

[40] 30 éves férfi, 2001. 01.20. Csepeli temető

[41] Utalás Lady Dianára.

[42] 52 éves nő, 2001. 01.20. Csepeli temető

[43] Lásd Rojek 2001, ill. Barbas 2001.

[44] 30 éves férfi, 2001. 01.20. Csepeli temető

[45] 52 éves nő, 2001. 10.31. Csepeli temető

[46] 23 éves nő, 2001. 10.31. Csepeli temető

[47] 64 éves férfi, 2006. 01.02. Csepeli temető

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

[\[48\]](#) 59 éves nő, 2002. 01.02. Csepeli temető

[\[49\]](#) 50 éves nő, 2002. 01.02. Csepeli temető

[\[50\]](#) 22 éves nő, 2001.01.20. Csepeli temető

[\[51\]](#) 28 éves nő, 2001. 10.31. Csepeli temető

[\[52\]](#) 44 éves nő, 2006. 10.31. Csepeli temető

[\[53\]](#) A társadalom transzcendenciára és csodára való igényét természetes módon a tömegmédiák is igyekeznek kielégíteni. A magazinokban megjelennek a sztár halálával kapcsolatos ezoterikus és spiritisista jellegű írások. Asztrológus szakértők elemzik horoszkópját, életútját, próbálják megfejteni tulajdonságait, élete fordulópontjait. Más helyütt spiritiszták háromlábú székekkel idézik meg a halott énekes szellemét és faggatják a múlttól.

[\[54\]](#) 39 éves nő, 2007. 02.01. Csepeli temető

[\[55\]](#) 41 éves nő, 2007. 01.02. Csepeli temető

[\[56\]](#) Mai Nap 2001. 01.24.

[\[57\]](#) Blikk 2006. 05.04.

Írta: Povedák István

2017. május 01. hétfő, 06:49 - Módosítás: 2017. május 02. kedd, 06:25

[58] A temetésre és a sírhoz leggyakrabban sárga rózsát vittek, mivel „úgy hallották”, hogy az volt a kedvenc virága.

[59] Lásd Bowman 2001, Doss 2008.

[60] 30 éves férfi, 2001. 01.20. Csepeli temető

[61] 57 éves férfi, 2007. 01.02. Csepeli temető

[62] Ugyanezt mutatja, hogy egy középkorú rajongó hölgy azon kérdésére, hogy „*Tudták, hogy húszmillióba került a temetés?*” a körötte állók hevesen reagáltak: „*Nem szégyelli magát? Pénzről beszélni, amikor itten fekszik holtan a király!*”

[63] Máté evangéliuma 21, 12-14.

[64] Eliade 1999: 194-199.

Megjelent: ***Ethnographia* 2008 (2-3), 133-158.**